

Vasfüggöny Magyarországon

Sallai János: *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története (Abdruck einer versunkenen Epoche. Geschichte des Eisernen Vorhangs – An Impression of a Bygone Era. The History of the Iron Curtain.)* Budapest: Hanns Seidel Alapítvány, 2012. 326.

Európa 20. századi történelmének második fele legkarakterisztikusabban a hidegháború szimbólumával, a vasfüggönnyel jellemezhető. Az Északi-tengertől az Adriáig húzódó hermetikus zár többet jelentett pusztán határnál; két, egymással szemben álló világrend kibékíthetetlen ellentétét jelképezte, amely az információáramlás blokkolását, utazási korlátozásokat és a személyes kapcsolatok meggátolását vonta maga után. Miként előljáróban a szerző is kitér rá, a vasfüggöny eredetileg a színházi berendezés egy 18. században meghonosított elemét képezte, amely a tűzvészeknek a nézőterre való áttérjedését akadályozta meg. Jóllehet a politikai közgondolkodás Winston Churchill brit miniszterelnök 1946 márciusában tartott fultoni beszédétől eredezteti a vasfüggöny fogalmának szimbolikus használatát, mindazonáltal Európa második világháború utáni politikai kilátásainak jellemzésére Churchill maga is alkalmazta már korábban ezt a fogalmat, így például a brit parlament alsóházában augusztus 16-án tartott beszédében,¹ azt megelőzően pedig 1945. május 12-án Truman elnöknek küldött táviratában: „Vasfüggöny ereszkedett le arcvonalunk mentén. Hogy mögötte mi történik, arról mit sem tudunk. Nemigen lehet kétséges, hogy a Lübeck–Trieszt–Korfu vonaltól keletre eső térségek csakhamar teljesen a kezükre kerülnek. Ehhez még hozzá kell tennünk azt a hatalmas területet, amelyet az amerikai seregek foglaltak el Eisenach és az Elba között, s amelyet – gondolom – néhány héten belül, ha az amerikaiak kivonulnak, orosz katonaság száll majd meg.”²

A tűzvész és a károsnak ítélt idegen eszmék gyors terjedésének analógiáján nyugvó metafora történetét a szakirodalom H. G. Wells *Az istenek eledele* címmel a 20. század fordulóján írott regényéig vezeti vissza.³ Az első világháborút követően a vasfüggöny fogalmát az európai kontinens két, a nemzetközi politikai életben különböző okok folytán izolálódott állama, Németország és a Szovjetunió kapcsán kezdték el használni. Amint egy 1945 őszeről származó magyar nyelvi adat is jelzi, a vasfüggöny mibenlétével Budapesten is tisztában voltak, még mielőtt Churchill fultoni beszédében erre felhívta volna a figyelmet: „...mellékelek 2 újságcikket, [...] mivel úgy tudom, nem kerülnek el hozzátok sajtótermékeink a vasfüggönyön keresztül” – írta Reiner Mária Révai Andrásnak Londonba, 1945. október 14-én.⁴

A vasfüggöny szimbóluma a határ bekerítő szerepét hangsúlyozta, amelyet a keleti blokk államai olyan, szögesdrótból, aknamezőből és magaslati figyelőhelyekből álló műszaki zár kiépítésével valósítottak meg, mely az átjárást mindkét irányból ellehetetlenítette. Magyar szakaszát az Ausztriával közös, 356 kilométeres nyugati határ képezte, amelynek megépítése 1948-ban kezdődött. A szovjet–jugoszláv viszony megromlása folytán ez az 1950-től kiépített 627 kilométeres déli védelmi rendszerrel, az úgynevezett magyar Maginot-vonallal egészült ki. Egy korabeli szemtanú érzékletes beszámolóban írta le az életveszélyes akadályrendszeren való átkelés buktatóit: „Osztrák oldal felől nézve a »vasfüggöny« a szögesdróttal kezdődik [...] Ettől befelé következik az aknazár, amely úgy van felállítva, hogy minden 36 méteren van egy akna, amely a földből kiálló cukorrépához hasonlítható és 2 méterrel beljebb a két-két akna távolságának közepén, tehát mindkettőtől 18–18 méter szélességben és befelé 2 méter távolságban még egy akna van. Mindezek az aknák, illetőleg azoknak gyújtószerkezete dróttal van összekötve. Ez azt a célt szolgálja, hogy a fűben, gazban gázoló határátlépő ne láthassa a drótot, de lehetőleg akadjon bele. A drót érintésére valamelyik aknának okvetlenül robbannia kellene [...] Az aknák után ugyanis következik az egész határon áthúzódó 10 méteres gereblyélt határsáv. Ennek is megvolna a maga célja. Az ÁVH-s határőrök nyomban

láthatják, hogy történt-e határsértés. Ez a szabály azonban csak nyári és tavaszi, vagy késő őszi időkre vonatkozik, mikor a »vasfüggönyt« gondosan lehet gereblyézni. [...] A gereblyézett sáv után még egy akadály vár az érkezőre, vagy a távozóra. A felgereblyézett részre 45 fokos szögben egy-egy alacsonyabb cölöp közé újabb drótok vannak kötve. Ha valaki egyenesen szemben megy a dróttal, akkor okvetlenül megérinti azt. A jelentő akna robban s az őrtornyokból az ÁVH azonnal gépfegyverezni, reflektorozni kezd.”⁵

A legújabb kori történetírás sajátos fintora, hogy a médianyilvánosság és a határnyitás húszéves évfordulója kapcsán született publikációk nyomán több ismerettel rendelkezünk a vasfüggöny lebontásának szimbolikus értékű mozzanatairól,⁶ semmint a megépítés folyamatáról, valamint az aknamentesítés és az elektromos jelzőrendszer működésének hosszú évtizedeiről. Sallai János a téma elkötelezett kutatója, aki korábbi szakmai tapasztalatai folytán autentikus ismeretekkel bír a határőrizeti szolgálat mindennapjairól. Kötete logikus felépítésű, igényes munka, amely a vasfüggöny magyar szakaszának történetét, annak megépítésétől egészen a lebontásáig, a politikai döntéshozás hátterébe ágyazva tárgyalja. A szerző a Határőrség Országos Parancsnokságának a Magyar Nemzeti Levéltárban található iratanyagát tárta fel. Munkája a korszakban érvényes szolgálati szabályzatok és parancsok, továbbá a szakirodalom széles körű ismeretéről tanúskodik. A levéltári források feldolgozása mellett az oral history műfajának is teret adott, amennyiben a korabeli magyar sajtóban megjelent visszaemlékezések és interjúk feltárását és értékelését is elvégezte.

Külön értéke a kötetnek a munka trilingvis volta; a magyar szöveggel egyenértékű német és angol nyelvű fordítás ugyanis mindkét világnyelven hozzáférhetővé teszi a frissen közreadott kutatási eredményeket. A könyvet jól megválasztott illusztrációk – részben saját felvételek, részben a műszaki zár létesítményeiről készített vázlatok, olykor forrásanyagok – színesítik, amelyek szemléletes kiegészítői a szöveges részben foglaltaknak. Sallai János munkája tehát olyan hiánypótló vállalkozás, amelyet nemcsak szakmabeliek, de a téma iránt érdeklődő laikusok is igen nagy haszonnal forgathatnak.

¹ Sandgruber–Loidol, 1999: 18.

² Churchill, 1999: 624–625.

³ Wells, 1982: 365–366, 371.

⁴ Czigány, 1999: 5.

⁵ *Hadak Útján*, 1953. 6–7.

⁶ A magyar állampolgárok szempontjából a műszaki zár lebontása és a nyugati határ megnyitása az 1987. évi 25. törvényerejű rendelettel bevezetett magyar világútlevél okán inkább szimbolikus, semmint gyakorlati jelentőséggel bírt.

Hivatkozott irodalom

Churchill, 1999

Churchill, Winston Spencer: *A második világháború*. 2. köt. Budapest, Európa Kiadó.

Czigány, 1999

Czigány Lóránt: Államosított szavaink átvilágítása. *Kortárs*, 43. évf. 7. sz. 1–34.

Hadak Útján, 1953

Túl a vasfüggönyön. (Szerző nincs feltüntetve.) *Hadak Útján*, 3. sz.

Sandgruber–Loidol, 1999

Sandgruber, Robert – Loidol, Norbert: Das Symbol „Eiserner Vorhang“. In *Der Eiserne Vorhang. Die Geschichte – das Ende – die Mahnung*. Hrsg. Roman Sandgruber. Linz, Universitätsverlag Rudolf Trauner. 17–20.

Wells, 1982

Wells, Herbert Georg: *Az istenek eledele*. Budapest, Európa Kiadó.